

УДК 159.922.62

Яремчук О. В.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та прикладної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ІСТОРИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА АКМЕОЛОГІЯ: ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Прогнозування пізнання та саморозвитку особистості в умовах культурної глобалізації потребує розробки соціально-психологічної теорії етнокультурної міфотворчості особистості. Ключові поняття та положення даної теорії розширюють та поглиблюють дослідницькі та практичні стратегії історичної психології та акмеології. Зв'язок між цими галузями знань уможливує нове бачення самоздійснення особистості в культурі.

Ключові слова: історична психологія, акмеологія, теорія етнокультурної міфотворчості особистості, самоздійснення особистості в культурі.

Розв'язання актуальних нині комплексних проблем формування і розвитку особистості, прогнозування її соціальної активності в трансформаційному суспільстві передбачає введення історичного часу в психологічні дослідження [4]. Особливий матеріал для цього надає історична психологія, що вивчає своєрідність психологічного складу, зокрема вищих психічних функцій людей, які уособлюють у собі певні історичні епохи [1]. З іншого боку, виникає своєрідне соціальне замовлення для розвитку акмеології. Глибокі та багаторівневі перетворення у всіх сферах соціуму ставлять високі вимоги до творчого потенціалу особистості. Виявилася гостра необхідність у професіоналах, здатних приймати самостійні рішення, ефективно діяти в умовах невизначеності та ризику, виступати в якості суб'єктів власного життя та культуротворців.

Для новітніх досліджень в галузі акмеології характерне цілісне бачення людини в культурно-історичному просторі. Тому в багатьох акмеологічних проектах присутня проблема «Культура як інтегральний показник акмеорієнтованого розвитку» [3]. Новим ракурсом бачення цієї проблематики є теорія етнокультурної міфотворчості особистості, яка пояснює складну суперечливу взаємодію етнокультурної картини світу та індивідуального образу світу суб'єкта [6]. Розроблені на її основі психологічні технології діалогу свідомості та несвідомого наближають вирішення філософсько-психологічної проблеми свідомого впливу творчої особистості на власне несвідоме. Сучасну акмеологію цікавить співтворчість особистості з несвідомими вмістами власного «Я» в ході самоорганізаційних процесів не тільки психіки, а ширше, внутрішнього світу людини загалом, включаючи її душевність та духовність.

Осягнення історичної своєрідності особистості нашого сучасника потребує знання культурно-історичних і психологічних феноменів, які постають

в міждисциплінарних дослідженнях акмеології та історичної психології. Для цього ми пропонуємо розглянути досвід застосування теорії етнокультурної міфотворчості особистості.

Центральною ідеєю даної теорії є досягнення розвитку індивідуальності людини в культурі, найповніше розкриття людських сутнісних сил та їх втілення у культурно-історичний простір суб'єктом етнокультурної міфотворчості. Базовими вихідними положеннями, на які спирається дана теорія виступають:

- Актуалізація етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості та спільноти за принципом карнавальності.

- Етнокультурна міфотворчість — екологічний спосіб пізнання, саморозвитку та самоздійснення особистості в умовах культурної глобалізації.

- Етнокультурна міфотворчість базується на індивідуальному авторському міфотворенні, що передбачає конструювання «Я» на рівнях колективного несвідомого, особистого несвідомого, особистого міфу, індивідуального авторського міфу, культурного соціогенезу та соціальної ідентичності.

- Детермінантою індивідуальної міфотворчості є складна суперечлива взаємодія етнокультурної картини світу та індивідуального образу світу суб'єкта.

- Соціально-психологічним механізмом актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості є спільний вчинок, який оприявнюється в механізмах символотворчості та смислоутворення суб'єкта психічного життя.

- Індивідуальний авторський міф конструюється за моделлю спільного вчинку і тому фасилітує спільну вчинкову міфотворчу діяльність по створенню консолідуючого національного міфу.

- Індивідуальний авторський міф потенційно впливає на освоєння і розвиток загального національного міфу тому, що відбиває взаємозв'язок ментальності особистості як суб'єкта та ментальності етносу як колективного суб'єкта.

В процесі обґрунтування соціально-психологічної теорії етнокультурної міфотворчості особистості був сформований авторський понятійно-категоріальний апарат, що інтегрував в собі напрацювання кількох теоретико-методологічних підходів в психології.

Етнокультурна міфотворчість особистості — процес створення суб'єктивного міфологічного простору, що корелює з визначеним типом культурно-історичного, етносоціального й екзистенціального досвіду, відбитого в різних текстах (нарративах, поведінці і, ширше, у життєвому шляху в цілому).

Самоконструювання «Я» — постійне смислотворення себе — як необоротного, спонтанного, множинного в наративі, під час якого очевидні варіанти розгортання суб'єктивного смислу в інші виміри, що стимулює особистість до постійної творчості себе й саморефлексування.

Культурний соціогенез — вибіркове засвоєння певних соціалізаційних впливів (резонанс внутрішніх інтенцій з певними культурними зразками, які існують у соціалізаційному просторі), на основі якого виробляються

суб'єктивні смисли самоздійснення особистості (освоєння культури). В результаті культурного соціогенезу у колективне поле досвіду спільноти додаються продукти індивідуального процесу самореалізації в даній культурі у вигляді авторських текстів.

Індивідуальний авторський міф — трансцендентний акт цілісного охоплення суб'єктивного екзистенціального досвіду, пізнаючи який шляхом інтерпретації автонаративу, особистість розширює межі уявлень про власний внутрішній та зовнішній світи. Індивідуальний авторський міф постає в діалозі суб'єкта культуротворчості з несвідомим у міфологічному наративі і є результатом осмислення особистого міфу. Найяскравішим його проявом є творчість життєвого шляху, що оприявнюється у літературі, музиці, хореографії, живописі і т. ін.

Принцип карнавальності — спілкування між інакшими і різнопорядковими суб'єктами в інтра- і інтерперсональних планах, наддинамічний сенсотвірний процес гармонізації різнорівневих світів людини, що відкриває в ній сенсову єдність мікро- і макрокосму. Передбачає встановлення зв'язку ідентифікації особистості з рівнем колективного несвідомого через індивідуальну авторську міфотворчість.

Етапи конструювання «Я» — послідовні та взаємопов'язані стадії розгортання суб'єктності особистості завдяки етнокультурній міфотворчості, що постає у вигляді інтенцій індивідуального авторського міфотворення життєвого шляху. Індивідуальна авторська міфотворчість може сприяти проходженню етапів конструювання «Я», серед яких: самоактуалізація, що в парадигмі етнокультурної міфотворчості постає як проектування власного «Я» в міфологеми, продуковані світовою культурою, саморозвиток — як вироблення автором-міфотворцем суб'єктивних цінностей та смислів в індивідуальному авторському міфі і самоздійснення суб'єкта культури в спільному вчинку етнокультурної міфотворчості особистості й спільноти.

Актуалізація етнокультурного міфотворчого потенціалу — це природний процес самоідентифікації з власною культурою за допомогою етнокультурної міфотворчості особистості. В його перебігу виявляються взаємопов'язані етапи конструювання «Я». Перший етап — самоактуалізація — постає як спонтанне конструювання «Я» культурою та соціальним оточенням; лише на вершині самоактуалізаційної піраміди особистість перебирає на себе роль автора-міфотворця свого життєвого світу, коли реалізує мета-цінності. Другий етап — саморозвиток — розгортається вже як індивідуальна авторська міфотворчість та самоконструювання «Я» в культурно-історичному просторі, він відповідає рівневі індивідуальності. Третій етап — самоздійснення — знову переводить людину у площину спонтанного конструювання «Я», яке, однак, оприявнюється в організаційних та самоорганізаційних вимірах цього процесу. Особистість, наділена досвідом самоактуалізації, саморозвитку та самоздійснення, завдяки практиці індивідуального авторського міфотворення самоініціюється в культурі.

Розкриємо можливості історичної психології для акме-орієнтованого розвитку сучасної особистості, спираючись на теорію етнокультурної міфо-

творчості. Історичну психологію слід визначати як вивчення психологічного складу певних історичних епох, а також змін психіки та особистості у спеціальному культурному макрочасі, що зветься історією [1]. Дійсно, історична психологія — особливий вид гуманітарних досліджень, що ставить сучасну особистість в історичний зв'язок часів. Він дозволяє охопити часові інтервали, які багаторазово перевищують тривалість людського життя. Як вважав І. Г. Білявський: «Зв'язок між людьми архаїчних і сучасних суспільств здійснюється через повторне пожвавлення символів, проникаюче в саму глиб процесів вічної трансформації» [2, с. 315]. Тобто медіатором між епохами є міфологічний простір особистості.

Тенденція реміфологізації сучасної культури надає нового звучання, здавалося б, уже добре вивченому феномену міфотворчості. Ми ще раз переконуємося в тому, що міф є культурною універсалією, «матрицею» індивідуального буття і культури в цілому. Він виступає основною домінантою хаотичного і нерівноважного середовища, саме тому в період трансформації соціумом активно використовуються міфологічні образи і сюжети в мистецтві, ЗМІ, політиці: створюються численні варіації архетипових сюжетів, розширюється коло міфів, на які орієнтуються художники, інтенсифікується створення «авторських міфів». Таким чином, міф — це не екзотична периферія культури, а її фундамент, своєрідна мова, на смисловій базі якої спілкуються представники однієї культури. Міф є особливим проявом «інобуття особистості» (О. Ф. Лосев): медіатором між свідомістю та несвідомим, між реальним і потенційним «Я», відбитим у «особистій історії», наративі.

До вищевикладеного слід додати розуміння психо-історичної реконструкції як діалогу дослідника з представниками іншої історичної епохи за допомогою наративу. Психо-історична реконструкція є способом розуміння поля культурно-історичних смислів, притаманного певному історичному періоду. В наших дослідженнях ми зіткнулися з тим, що молодь, включаючись в діалог з минулими епохами, отримує новий суб'єктивно розширюючий їх свідомість досвід [4, с. 167]. По суті психо-історична реконструкція може бути витлумачена як механізм самоконструювання «Я» в постмодерністську епоху на основі індивідуального авторського міфотворення. Отже, ресурс досліджень в галузі історичної психології, на наш погляд, набагато ширше, ніж просто вибудовування картини минулого, вступ у діалог з нею і збагачення двох взаємодіючих культур. Нинішні умови культурної глобалізації відкривають для індивідуальності можливість конструювати суб'єктивні смисли в культурно-історичному просторі різних епох, досягаючи таким чином специфічного ефекту самореалізації через психо-історичну реконструкцію. Привнесення в проблематику особистості поняття «культурно-історичний простір» дозволяє розглядати особистість як процесуальний феномен, який має різні рівні прояву в залежності від стадії самоздійснення суб'єкта. У цій логіці особистість — це спосіб позиціонування глибинного «Я» в ході життєтворчості, здійснюваного шляхом самоконструювання в індивідуальному міфологічному просторі, позначеному як «індивідуальний авторський міф».

Культурно-історичний простір в цілому ми розуміємо як синтез епістем — певний спосіб упорядкування та переживання світу окремим соціоісторичним «організмом» за О. Шпенглером (тобто певною соціальною системою: етносом або нацією), а також його розвиток в ході психо-історичного становлення. Таким чином, культурно-історичний простір — це, з одного боку, семантичне поле певної епохи чи культури, а з іншого — поле цінностей, смислів і символів, актуалізованих особистістю в ході її самоконструювання. Культурно-історичний простір особистості резонує з культурними артефактами, які відображають потенційні екзистенційні смисли — моделі самоконструювання «Я» на основі синтезу різних епістем.

Слід зауважити, що сучасні умови становлення особистості передбачають взаємодію різних епістем, запропонованих носіями різних культур в глобальному світі. Звичайно, це стимулює розуміння ментальної структури епістем, віддалених від тієї, в якій соціалізувалася особистість. Це припущення поширюється і на такий феномен, як діалог релігій та конфесій, до якого долучається особистість в умовах мультикультуралізму. В описаних вище соціальних обставинах загострюється потреба занурюватися в культурно-історичний простір, в якому відбувалось становлення різних епістем з метою осягнення їх істинних цінностей і смислів. Саме такий запит виникає в особистості, що йде шляхом самоактуалізації, саморозвитку та керованою інтенцією до самоздійснення. Отже, виходячи з самодостатності епістем різних епох, можна припустити, що задіюючи їх як ексклюзивні моделі світорозуміння і світовідчуття в процесі самоконструювання особистості, стає можливим привнесення у внутрішній світ тих символів і метафор, які недоступні особистості поза діалогом з різними культурними епохами. Більше того, мова може йти про синтез різних семантичних полів, що належать різним епістемам в культурно-історичному просторі особистості. Тобто, макрокультура на сьогоднішній день сприймається як творча інтерпретація різних епістем авторами власних мікрокультур, що виникають в індивідуальному авторському міфотворенні. Така необхідність виступати інтерпретатором культурних смислів призвела до того, що сьогодні досягненням культури небезпека загрожує з боку їх омасовлення. Масовий доступ до досягнень високого мистецтва породив прагнення їх спростити та «наблизити» до повсякденної свідомості й побуту пересічної людини. Те, що було колись вершиною творчого пошуку, стає в інтерпретації масової людини, яка споживає культуру, всього лише предметом розваги, колекціонуванням вражень. Механічне збільшення знань, відомостей аж ніяк не сприяє виходу на якісний рівень — рівень особистісної зрілості.

У зв'язку з такими обставинами перехід від споживання культури до творчої дії в ній стає дедалі більш драматичним, важким, ризикованим. З дитинства людина вступає в лоно культури як в сім'ю, яку не вибирають. Пізніше в юнацькому віці стає актуальною творчість самого себе, слідуючи культурним зразкам і цінностям. Ознакою зрілості є діалог з культурою, віднайдення символів, відповідних сутності внутрішнього і зовнішнього світу. Назвемо основні риси пізнання світу суб'єктом культуротворчості.

Пізнання набуває ознак драматургійності та дискусійності. Виявляється прагнення не стільки засвоїти дане освітою знання, скільки передбачити, самому отримати його. «Перетворення» цінностей актуалізує культурно-історичний потенціал особистості.

Психо-історична реконструкція багатоговікового шляху до сучасного стану культури — це ще і перегляд, переоцінка того, що досі вважалося незаперечною культурної вершиною, порівняння своїх духовних потреб з духовними пошуками великих геніїв культури. Культура таким чином перетворюється з «застиглої» в «гарячу». Культурно-історичний простір відкривається суб'єкту не як тягар, який потрібно підняти, а як живе поле смислів, психологічний простір для розвитку індивідуальності. Це, перш за все, постмодерне бачення культури та історії, що вимагає специфічної чутливості до смислових зв'язків і контекстів, суб'єктності, готовності до етнокультурної міфотворчості.

Антропоцентричний енциклопедизм проявляється в пієтеті до минулого, у якому зберігається різноманіття особистих історій, суб'єктивних цінностей і смислів. Він підштовхує особистість до самостійного зіткнення з культурою, до індивідуального визначення свого місця в ній. Такий імператив в діалозі з культурою, безумовно, провокує суб'єктну позицію творчої особистості. Секрет перетворюючого ефекту катарсису — в самопереверненні «Я» через зіткнення і вступ в резонанс з культурними смислами, вихід за межі буденної свідомості. Стан розімкнутості, в якому можливий ривок самоорганізації [6]. Елементи катарсису — духовного очищення — містяться в будь-якій творчій діяльності. У пізнанні — особливо, оскільки воно містить в собі імпульс співпереживання генію. Здатність катарсису перетворювати руйнівні емоції в творчі приваблювала багатьох дослідників в психології мистецтва (Г. Лессінг, Л. С. Виготський та ін.)

Сьогодні безліч елементів культури, властивих тим або іншим епохам, випадають з духовного кругозору більшості людей. Людина як суб'єкт культуротворчості відновлює «дивні», на погляд сучасників, епізоди культури минулого часу, і в той же час створює нові знаково-символічні форми. Вона виступає як вільна творча індивідуальність, яка співвідносить елементи культури в індивідуальному авторському міфі. Чим вищий рівень культури окремої епохи, чим вона психологічно досконаліша, тим вільніше реалізуються зв'язки макро- і мікрокультури інтерпретатора, вступаючого з нею в діалог. Але, з іншого боку, не можна забувати і про вимоги до самого інтерпретатора, який є не тільки носієм загальної культури людства, але також виступає як її критик і як її творець. У культурно-історичному просторі людина, вступаючи в діалог з різними епохами та етнічностями, виходить з-під безпосередньої влади свого часу. Це робить її універсальною в сенсі можливостей самоконструювання. У сьогоднішніх умовах традиційна гуманітарна культура змінюється постмодерністською мозаїчністю, тобто цілісність, послідовність, стрункість, логічність поступаються місцем «фрагментарності». Сучасна людина екстенсивно, стихійно накопичує інформацію, і лише накопичивши певний об'єм, починає виявляти приховану в ній структуру, відкриваючи

водночас причини і наслідки. Знання включають в себе обставини їх отримання, підкоряються їм, будуються, виходячи з певних подій. На думку А. Моля, в наш час фактура «екрану знань» докорінно інша у порівнянні з сіткою понять традиційної культури. «Екран знань» все більше уподібнюється волокну: знання складаються з розрізнених обривків, пов'язаних простими, чисто випадковими відносинами близькості за часом засвоєння або асоціацією ідей. Ці обривки не утворюють структури, але тяжіють до зчеплення, яке не гірше випробуваних логічних зв'язків ущільнює пост-модерністський екран знань [5]. Такий тип культури вимагає від людини свідомої гармонізації свого культурного поля, перетворення його в поле смислів.

Висновки. Осягнення історичної своєрідності особистості нашого сучасника, потребує знання культурно-історичних і психологічних феноменів, які постають в міждисциплінарних дослідженнях акмеології та історичної психології. Для цього доречним є застосування теорії етнокультурної міфотворчості особистості, що розглядає її як автора свого життєвого шляху в культурно-історичному просторі.

Культурно-історичний простір — це семантичне поле певної епохи чи культури, а з іншого боку — поле цінностей, смислів і символів, актуалізованих певною особистістю в ході її самоконструювання. Навички самоконструювання особистості, які можуть бути напрацьовані в акмеологічних технологіях, пов'язаних з історичною психологією, включають:

- Перевтілення — активізацію уяви, перенесення себе в історичні обставини і спробу органічно жити в них. Знання рис епохи і фактів побутового життя надає перевтіленню особливої переконливості, виробляє «кут зору», вміння бачити світ очима людини минулого.

- Уміння з мінімального числа відомих історичних фактів отримувати максимальну кількість висновків щодо власних цінностей та смислів.

- Бачення світу в його цілісності, взаємодія з цілісним культурно-історичним простором, що сприяє елімінації відчуття меншовартості.

В цілому архаїка з її космогонією і антропогонією виявляється внутрішньо, психологічно актуальною для сьогоденних поколінь, по-перше, через присутність її в онтогенезі, а по-друге, в силу необхідності освоюватися в нових глобалізаційних умовах, де скасовується колишнє уявлення про час і простір, етнічність, культурну ідентичність. Отже сучасна людина знову опиняється перед завданням створення, закріплення і передачі досвіду. Застосування механізмів індивідуального авторського міфотворення в акме-орієнтованому розвитку особистості, дозволяє стикнутися з феноменом ініціювання не тільки як посвячення в сакральні знання первісного, а пізніше — традиційного суспільства аж до епохи пізнього Середньовіччя, але і підійти до практичної можливості самоініціації особистості як суб'єкта сучасної культури.

Синтезування індивідуального авторського міфу суб'єктом культуротворчості дає можливість зробити процес самоздійснення «Я» екологічним; толерантно включаючи особистісні смисли в культурно-історичний простір.

Список літератури

1. Белявский И. Г. Историческая психология / Предисл. к переизд. С. Д. Максименко., вступ. статья О. В. Яремчук. — Одесса: Одесский национальный университет, 2012. — 360 с.
2. Белявский И. Г. Лекции по исторической психологии / И. Г. Белявский. — Одесса: Астропринт, 2004. — 448 с.
3. Деркач А. А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. — М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2006. — 496 с.
4. Историческая психология: истоки и современное состояние: монография / под. науч. ред. И. Н. Коваля, В. И. Подшивалкиной, О. В. Яремчук. — Одесса: Одесский национальный университет, 2012. — 395 с.
5. Моль А. Социодинамика культуры: Пер. с фр. / Предисл. Б. В. Бирюкова. — Изд. 3-е. — М.: Издательство ЛКИ, 2008. — 416 с.
6. Яремчук О. В. Індивідуальна авторська міфотворчість як самоініціація особистості в культурі // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянства в українській державі: зб. наук. праць / за заг. ред. М. М. Слюсаревського, упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. — К.: Міленіум, 2009. — Вип.9. — 280 с.

Яремчук О. В.

кандидат психологических наук,
доцент кафедры социальной и прикладной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ И АКМЕОЛОГИЯ: ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕОРИИ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО МИФОТВОРЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ

Резюме

Прогнозирование познания и саморазвития личности в условиях культурной глобализации требует разработки социально-психологической теории этнокультурного мифотворчества личности. Ключевые понятия и положения данной теории расширяют и углубляют исследовательские и практические стратегии исторической психологии и акмеологии. Связь между этими отраслями знаний дает новое видение самоосуществления личности в культуре.

Ключевые слова: историческая психология, акмеология, теория этнокультурного мифотворчества личности, самоосуществление личности в культуре.

Yaremchuk O. V.

PhD of psychology, docent
department of social and applied psychology
I. I. Mechnikov Odessa National University

**HISTORICAL PSYCHOLOGY AND ACMEOLOGY: EXPERIENCE
OF USAGE THE THEORY OF ETHNOCULTURAL MYTH CREATIVITY
OF PERSONALITY**

Summary

Prediction of cognition and self-identity in terms of cultural globalization requires the development of socio-psychological theory of ethnocultural myth creativity of personality. Key concepts and provisions of this theory extend and deepen research and practical strategies of historical psychology and acmeology. The relationship between these disciplines enables a new vision of self-realization of the individual in culture.

Key words: historical psychology, acmeology, the theory of ethnocultural myth creativity of personality, self-realization of the individual in culture.